

פאָל גאָדוויין, לײַאַס באַראַני אָדער פינחס גאָלדפײַן?

Paul Godwin, Lajos Barany eller Pinchas Goldfein?

Min svärfar Gerard Koszyk levde i Oberschlesien.

Han föddes och dog i Ruda Śląska, en av städerna i industrikonglomeratet Oberschlesien mellan Gliwice och Katowice. Där, i gränslandet mellan Polen och Tyskland, kände man sig varken som polack eller tysk, även om det tyska kulturella inflytandet var starkt. Det var snarare så att man fostrades i ett skeptiskt förhållningssätt till de chauvinistiska myterna, antingen de var polska eller tyska.

Gerard, salig i åminnelse, lämnade några saker efter sig som han behållit sedan före andra världskriget: en 78-varvsskiva från 1928, ett vykort med den undersköna filmskådespelerskan Elisabeth Bergner och en polsk telefonkatalog från 1939. I den fanns numret till familjens kolonialvaruhandel.

Elisabeth Bergner var född i Drohobycz, precis som den obemärkte teckningsläraren Bruno Schulz och konstnären Maurycy Gotlieb. Som judar mötte de skiftande öden; den geniale Gotlieb dog endast 23 år gammal en naturlig död i Kraków 1879, Bruno Schulz sköts på gatan i gettot 1942 och blev ett stort litterärt namn först efter sin död, Elisabeth Bergner var under 1920- och 30-talet en av Tysklands populäraste stjärnor och hennes karriär fortsatte i England sedan nazisterna kommit till makten.

Varför svärfar sparat endast en stenkaka vet jag inte men för mig var det i sann mening ljuv musik: Paul Godwins orkester framförde tangon "Fräulein pardon" (ich glaub' wir kennen uns schon...) och foxtroten "Hallo Margot" (Du lieber Herrgott, schick mir doch ein kleines Mädel...). Allt i en underbar orkestrering och med en sugande dansrytm. Refrängsångaren var en viss Jaques Rotter.

När jag nu mer än 50 år senare letar efter inspelningarna på internet har jag möjlighet att få reda på så mycket mer. Det visar sig att denne Paul Godwin var violinist och ett musikaliskt underbarn, som studerat i Wien men var född i Sosnowitz inte alls långt från Ruda. Idag heter staden Sosnowiec. "Sosnowitz ist ganz verjudet gevesen" minns jag att svärfar sa men helt säkert utan att använda frasen som man brukade i en nationalsocialistisk kontext. Nej, Gerard visste bättre än så. Själv hade han och hans syskon på ett mirakulöst sätt överlevt kriget medan en stor del av hans judiska släkt mördats på olika platser i den nazistiska dödsgeografin: Fort IX i Kaunas, i ett av Auschwitz underläger och via Sawin och Izbica förmodligen Sobibór eller Bełżec.

Detta var något som svärfar aldrig ville tala om.

Vad han menat angående Sosnowitz vara bara ett faktum, nämligen att staden hade en mycket stor judisk befolkning.

Men kan man heta Paul Godwin om man föds i en judisk familj i Sosnowitz? Nej, den blivande orkesterledarens första namn var Pinchas (Pinkus) Goldfein.

Att han senare använde flera artistnamn var något vanligt

i Tyskland, där han kom att verka. Detta gällde de flesta judiska musiker, som faktiskt dominerade den tyska scenen under hela mellankrigstiden, både som kompositörer, textförfattare och arrangörer.

Före första världskriget var Wien den kulturella knutpunkten för judiska författare, konstnärer och musiker vare sig de kom från Österrike-Ungern, Tyskland eller Ryssland. Efter första världskrigets slut blev i stället Berlin den stora magneten och smältdegeln. Detta varade under hela Weimarrepublikens tid ända fram till nazisternas maktövertagande 1933, då många judiska kulturpersonligheter lämnade landet i samband med yrkesförbud och allmän förföljelse.

Paul Godwin

Paul Godwin var ett av de stora namnen inom tysk dansmusik och uppträdde också under artistnamnet Lajos Barany. Sångaren på plattan, Jaques Rotter, hette egentligen Jacob Lauterstein och kom från Lemberg. Paul Godwin begav sig 1933 till Holland efter att ha gjort fler än 1500 inspelningar för tyska skivbolag. Efter den tyska invasionen höll han sig gömd med sin Stradivarius. Han kunde arbeta i Holland efter kriget. Jaques Rotter fann sin tillflykt i Frankrike, kom i arbetsläger, flydde och höll sig därefter gömd. Efter kriget återkom han till Wien.

En annan av Godwins refrängsångare var Leo Monosson, född Lev Isaakovich Monoisson i Moskva, även med artistnamn som Leo – Moll, Frey, Mond, Frank eller Mossner. Monosson var en av de allra största i Tyskland under åren 1928-33. Han talade enligt uppgift elva språk, spelade in 1400 skivor och var både sångare, film- och teaterskådespelare. Han dog 1967 på Jamaica.

En känd komikerduo var Siefried Arno (Aron) och Kurt Geron (Gerson). Arno hamnade i Kalifornien men Geron kom via Westerbork i Holland till Theresienstadt, där han tvingades regissera nazisternas famösa propagandafilm om gettot. Han och hustrun fördes med den sista transporten därifrån till Auschwitz. Vid ankomsten mördades de båda i den allra sista gasningen som skedde där. Den välbekante artisten Willy Rosen (Julius Rosenbaum) fick göra samma resa som Geronns men kom redan 1942 till Westerbork, där han en tid hann verka som pianist och revymakare.

Text Staffan Böös, bild från internet